

Uitgeleide

*Jan van Lier Jan
Sim ons*

Het heeft geen ogenblik in de bedoeling van de samenstellers gelegen in deze bundel de definitieve rekening op te maken van twintig jaar NK. We hebben evenmin de pretentie uit de hier bijeengebrachte studies, evaluaties en ontwerpen dwingende konklusies te kunnen trekken voor de katechismus en katechese van vandaag en morgen. Deze bundel bevat niet meer dan een tussentijdse balans. Omdat deze balans gemaakt werd tot bezinning en bijstelling van beleid en praktijk van de katechese lijkt het ons wel nuttig ter afsluiting nog een aantal zaken op een rijtje te zetten. We doen dit in vier paragrafen.

1. De nieuwe katechismus, een klassiek boek maar wel gedateerd

Terugkijkend vooral naar de bijdragen in het eerste en tweede deel, waarin ontstaansgeschiedenis en feitelijke uitwerking is beschreven, plaatsen we enkele kanttekeningen rond de geschiedenis en de blijvende betekenis van de NK.

2. Een andere "nieuwe katechismus"? Over "de geloofsbelijdenis van de kerk"

We bespreken de in opdracht van de Nederlandse bisschoppen vertaalde Duitse katechismus van 1985, ook in vergelijking met de NK, en gaan na wat daarvan de katechetische mogelijkheden zijn.

3. Vreugde in plaats van zekerheid: een Frans getuigenis van doorleefd geloof

We bespreken - ook weer vergelijkenderwijs - een Franse katechismus uit 1984 (die uiteindelijk geen "catéchisme" mocht heten). Een heel ander type katechismus en volgens velen een verwoording en synthese van het christelijk geloven die theologisch beter bij de tijd is en beter aansluit bij het moderne geloofsverstaan en levensgevoel.

4. Met oud en nieuw op weg: over verschillendefunkties van een katechismus

In een laatste - wat uitvoeriger - bijdrage schetsen we de funkties die katechismussen in de loop van de geschiedenis hebben gehad en verduidelijken daaraan de problematiek van een katechismus voor onze tijd. Langs deze weg worden ook verbindingslijnen zichtbaar tussen met name de bijdragen in het derde deel van deze bundel.

1. De Nieuwe Katechismus, een klassiek boek maar wel gedateerd

Ook in de familie van de draagvaders, de jezuïeten¹, werd er meteen na de geboorte van de NK heel verschillend over dit geesteskind gedacht. Pater Bless was al meteen druk doende met adoptie in het buitenland, maar pater Dhanis oordeelde dat de NK besmet en besmettelijk was en stelde quarantaine en steeds ingrijpender operaties voor. Ook in de Nederlandse Jezuïetenhuizen spraken goede en boze feeën. De een zag in de NK een klassiek werk, een onsterfelijk geschrift als *De navolging van Christus* van Thomas à Kempis. Een ander voorspelde een spoedige dood: hij hoopte en verwachtte dat de NK binnen tien jaar herschreven zou worden. Wie heeft er gelijk gekregen? De eerste spreker meer dan de laatste.

De NK werd niet herschreven. Niet tot een meer behoudend boek omdat de beschuldigingen van ketterij veel te overtrokken waren en men de Nederlandse bisschoppen veel meer terug wilde laten nemen dan zij theologisch en pastoraal verantwoord achtten. Hun persoonlijke kwaliteit en de onderlinge eensgezindheid waren zo groot dat zij aan die druk konden weerstaan. De NK werd ook niet herschreven tot een meer vooruitstrevend boek, omdat de kritiek vanuit progressieve kringen door de discussie met Rome verstomde². De bisschoppen kregen ook van de "linkse oppositie" het vertrouwen dat zij ruimte tot vernieuwing zouden weten te behouden.

Het lijkt ons een heel reële veronderstelling dat er meerdere nieuwe, wellicht ook ingrijpend gewijzigde edities, zouden zijn gekomen als de eerste reacties, zowel de aanklacht vanuit Nederland als de daarop volgende manoeuvres van Rome, niet zo overtrokken waren geweest. Schrijvers en bisschoppen vonden immers ook zelf dat de NK voor allerlei verbeteringen vatbaar was. Zoals men tevoren in brede kring advies had gevraagd, zo bleef men ook ná de uitgave van de NK commentaren verzamelen. September 1967³ werd al een reeks wijzigingsvoorstellen naar Rome gezonden, die bisschoppen en schrijvers ook zelf wenselijk vonden, maar het Nederlandse taalgebied was te klein en er

werden al meteen zoveel exemplaren van de NK verkocht dat meerdere, telkens gewijzigde edities economisch niet haalbaar zouden zijn geweest. Men zou evenwel bij nieuwe vertalingen of nieuwe edities in het Duits, Engels, enz. wijzigingen hebben kunnen en willen uitvoeren. Door de gepolariseerde discussie echter werd het moeizaam bereikte compromis niet meer losgelaten: de tot "aanvullingen" teruggebrachte correcties van Rome werden als een aanhangsel toegevoegd, maar de oorspronkelijke tekst bleef ongewijzigd⁴. Zo gebeurde met de NK wat eigenlijk tegen zijn wezen inging: gepresenteerd als een onaffe poging tot aggiornamento, werden nieuwe visies en veranderde omstandigheden niet meer in de NK verwerkt. De NK is daardoor, althans op onderdelen, sneller verouderd dan was voorzien. In meerdere bijdragen aan deze bundel wordt dit gekonstateerd⁵. Daardoor is de NK thans niet meer het centrale of meest gebruikte boek in de volwassenenkatechese, al doet hij nog steeds dienst en wordt hij vanuit verschillende interesses nog altijd gelezen of opgeslagen. De veroudering van de NK is des te meer te betreuren omdat de fundamentele uitgangspunten en strekkingen zeker niet zijn achterhaald. Bij het schrijven en beoordelen van iedere katechismus wordt er sinds 1966 gekeken naar de NK. De NK is inderdaad een klassiek werk geworden: een blijvend voorbeeld van de bijbel navertellen, de reflexieve traditie voortzetten, het geloof voeden en tot christelijk handelen inspireren, dat volgens velen tot nu toe niet is geëvenaard. Ook de opzet van het boek - de vragende mens als uitgangspunt en de geschiedenis van Jezus als centrum⁶ - lijkt het vaste stramien voor een katechismus en is ook in een heel ander type katechismus als die van Kasper-Ratzinger tenminste als ideaal aanwezig.

Gemmeke laat in zijn bijdrage aan deze bundel zien hoe voor christelijke spiritualiteit in de kerk en het persoonlijk geestelijk leven ook vandaag de dag nog uit de NK kan worden geput. Ook in deze zin is de NK een klassiek werk: in kulturgebonden materiaal en vorm ligt "het eeuwig menselijke" gevat.

Gezien de fundamentele boodschap en de niet aan tijd gebonden onderdelen is het dan ook niet verwonderlijk dat er nog een nieuwe, Hongaarse, vertaling uitkomt en af en toe herdrukken van bestaande vertalingen verschijnen.

Kreeg de NK door omstandigheden geen *gewijzigde* edities, het lijken ook weer de omstandigheden die op dit moment een herschrijving na twintig jaar onmogelijk maken: "De Nieuwe Katechismus is een uniek gebeuren geweest dat zich waarschijnlijk nooit meer zal herhalen. Het unieke is dat een plaatselijke kerk een katechismus maakt die vervolgens de hele wereld over gaat. Het boek baande zichzelf een weg"⁷. In de jaren '60 bleek onze kerkgemeenschap daartoe in staat en de tijd was er rijp voor. Het nieuwe onderzoek naar het ontstaan van de NK, dat Paul Cooreman verrichtte voor deze bundel, laat zien hoe ook de NK, soms zin voor zin, uit discussies is ontstaan en tal van compromissen bevat. We moeten dus geen idealiserend beeld van eensgezindheid in die jaren projekteren, zoals later wel is gebeurd. Het smeekschrift aan de paus met klachten over de NK kwam tenslotte niet uit een onbewolkte Hollandse hemel vallen. Maar niettemin bestond er toen zoveel ruimte voor herbronning, creatief denken en vrij handelen, een zo sterk verlangen naar allereerst positieve waardering van nieuwe ontwikkelingen, en een zo diep vertrouwen op de werkzame Geest in héél de kerkgemeenschap, dat de NK geboren kon worden, als een "formulier van eenheid", niet als een opgelegd diktaat of als een stukgeschreven compromis. Onder leiding van kardinaal Alfrink legden de bisschoppen veel theologische kwaliteit en pastorale bekommernis aan de dag. Zij onderhielden een vruchtbare samenspraak met de leidende theologen en spraakmakende pastores in die jaren. En zó vormden zij een kollege van opdrachtgevers voor de NK, dat alle betrokkenen een goed werkkader én inspiratie bood.

Als meerdere schrijfsters en schrijvers in deze bundel thans vragen om een nieuwe katechismus, en wel een boek met dezelfde kwaliteiten als dat van 1966, lijken de omstandigheden daarvoor niet bevorderlijk. Wij produceren thans makkelijker positie-kiezende verklaringen dan verbindende verhalen. De katholieke gemeenschap is op alle niveaus verdeeld. Er heerst geen *communio* in de bisschoppenkonferentie en hun beleid is onderdeel, vaak zelfs oorzaak van polarisatie geworden. De nog actieve censoren van de NK krijgen van de hiërarchie geen vertrouwen meer en worden ook aan de basis door velen als partijgangers van bepaalde groepen gezien. Pastores worden nogal eens voor dilemma's geplaatst: *zwijgen* stelt sommigen teleur en kan als lafheid worden aangezien en *spreken* leidt vaak ongewild tot ontmoediging en vervreemding van bepaalde groepen. Het Pastoraal Concilie van de jaren '60, dat waarnemers en belangstelling uit heel de wereld trok, is geworden tot een overleg, waar eigenlijk niemand meer vreugde aan beleeft. En tenslotte is ook de vernieuwingsbeweging uiteengevallen in groepen; ze lijken elkaar soms te bekonkurreren en slagen er zelden in, ook bij gemeenschappelijke idealen, gezamenlijk op te trekken.

Tegen die achtergrond is het niet verwonderlijk dat sommigen de boot van een nieuwe katechismus in feite afhouden: men vreest de geboorte van een

geesteskind met erfelijke afwijkingen. Het is evenmin verwonderlijk dat de bisschoppen tenslotte opdracht gaven een catechismus uit het buitenland te importeren en dat hun keuze daarbij is gevallen op *Das Glaubensbekenntnis der Kirche* en niet op *La foi des catholiques*.

Op dit moment immers lijkt in de Nederlandse kerkgemeenschap niet mogelijk wat Jef Bulckens ziet als konsekwentie van de kerkopvatting van Vaticanum II: "Een nieuwe catechismus, evenzeer als de hele catechese, moet het resultaat zijn van een gecoördineerde, onderlinge samenwerking van de verantwoordelijke leiders, van beroepstheologen en -catecheten en van zelfstandig denkende en handelende gelovigen, waarin de H. Geest rechtstreeks werkzaam is. Van de bisschoppen wordt verwacht dat zij zich inspannen een actieve geloofscommunicatie binnen de kerkelijke gemeenschap te bevorderen en het aldus gegroeide geloofsinzicht van de kerkgemeenschap bindend te formuleren"⁸. Wie een nieuwe NK wenst moet het toch nog maar even met de oude doen.

2. Een andere "nieuwe catechismus"? Over "De geloofsbelijdenis van de Kerk"

Eind 1986 verscheen *De geloofsbelijdenis van de kerk; Katholieke catechismus voor volwassenen*, in opdracht van de Nederlandse bisschoppenkonferentie vertaald uit het Duits⁹.

2.1. Is dit nu de "nieuwe catechismus"?

Elders in deze bundel vertelt Guus van Hemert hoe de NK van 1966 aan zijn naam kwam: "Als mensen in de winkel komen, dan vragen ze naar de nieuwe catechismus: noem hem dan ook zo". Op dezelfde manier vragen mensen nu: "Heb je de nieuwe catechismus al gelezen?", doelend op de vertaling van de catechismus van KasperRatzinger. Gaat de overeenkomst tussen beide boeken verder dan deze benaming?

Sommigen menen dat *De geloofsbelijdenis van de kerk* (verder aangeduid met GvdK) bedoeld is om de NK te vervangen. In hun voorwoord spreken de bisschoppen, die opdracht tot vertaling gaven, deze bedoeling niet uit. De NK wordt er ook niet in genoemd. J. Ambaum, hoofdvertaler van de GvdK, brengt de NK in zijn artikelen wel ter sprake. Hij stelt dat ook onze tijd behoefte heeft aan "een nieuwe catechese waarin rekening gehouden wordt met de veranderingen in Kerk en wereld uit onze dagen"¹⁰. Ambaum geeft echter niet aan op welke manier de GvdK daarmee rekening houdt. Wanneer we dan zelf de beide boeken naast elkaar leggen blijken ze zo verschillend te zijn, dat de vraag of de nieuwste de oudere catechismus zou moeten of kunnen vervangen eigenlijk niet aan de orde is..

2.2. Vanuit de leer, niet vanuit het leven geschreven

De GvdK omvat slechts "een halve catechismus"¹¹: de *geloofsleer* van de kerk. Volgens het voorwoord zullen "*de morele onderwerpen*" in een tweede deel behandeld worden. Dit betekent dat de gelovige visie op God, mens en wereld niet verwoord wordt vanuit de ethische vragen die thans worden gesteld; noch de persoonlijke vragen rond bijvoorbeeld seksualiteit en relatievorming of euthanasie, noch de structurele vragen rond bijvoorbeeld een rechtvaardige economie of milieubeheer. Ook vanuit de GvdK spreekt zorg voor het heil van de mens en het lot van de wereld, maar toch blijkt de eerste zorg uit te gaan naar een betrouwbare overlevering van de geloofsleer, zoals deze zich in de traditie tot een zeer omvangrijk systeem ontwikkeld heeft. Maar niet alleen krijgt de dogmatiek voorrang op de moraaltheologie, ook de geloofswaarheden worden vanuit vroegere leeruitspraken van de kerk geformuleerd en toegelicht en niet opnieuw verwoord vanuit het gesprek met mensen en situaties van vandaag. De geloofsbelijdenis van de kerk wordt wel in relatie gebracht met menselijke ervaringen en wereldbeelden van vandaag, maar dan vooral op verstandelijk niveau. Er wordt in de GvdK veel moeite gedaan de traditionele leer in overeenstemming te brengen met de "redelijkheid" van moderne mensen en met onweerlegbare resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Er wordt dikwijls ingegaan op moeilijkheden die veel christenen thans hebben om de leer van de kerk te *begrijpen*. Deze catechismus is er duidelijk op gericht mensen tot een goed *inzicht te brengen* in alle onderdelen en de innerlijke samenhang van heel de geloofsbelijdenis. En waar wordt gesignaleerd dat de grens tussen begrijpen en geloven wordt gepasseerd, is niet alleen het onfeilbare of door de Geest geleide kerkelijke leergezag argument om tot gelovige aanvaarding van de leer te komen. Ook dan wordt vaak met redelijke argumenten betoogd dat het niet onzinnig, laat staan onredelijk is betreffende uitspraak als waarheid te aanvaarden.

Opvallend minder moeite echter wordt gedaan om de geloofsbelijdenis te ontvouwen als een werkelijkheid die men ook kan *beleven*. De lezer wordt veel minder op zijn *gevoel* aangesproken. Voorzover de GvdK

geloofsverkundiging is richt deze zich toch allereerst op verstand en aanvaarding van een leer.

In een enkel geval leidt de bespreking van moderne moeilijkheden met de leer wel tot de erkenning dat de kerkelijke traditie aangevuld en ook gekorrigeerd moet worden, maar een consequente integratie van het moderne denken en het levensgevoel van vandaag in de traditionele theologie vindt er niet plaats.

Ook de nieuwe richtingen in de theologie komen eigenlijk niet aan de orde. Er wordt uitvoerig uit de documenten van Vaticanum II en de laatste pausen geciteerd, maar we horen geen doorklinken van de politieke en bevrijdingstheologieën, ook niet waar deze spreken over God, de schepping en het Rijk Gods. We horen ook niets terug van de feministische en zwarte theologieën, ook niet bij de verhandeling over beelden en namen van God. Weliswaar beknopt wordt bijna heel de traditionele theologie over Maria weergegeven, maar geen woord over de herijking van het mariabeeld op de bijbel door moderne theologen als Tine Halkes, Rosemary Radford Ruether en Leonardo Boff.

Het verschil met de NK is duidelijk. Deze begint waar de GvdK niet aan toekomt. De GvdK probeert de overgeleverde leer van de kerk te behouden in de wereld van vandaag en slaagt er niet in het huidige

levensgevoel en de geloofsbeleving van vandaag daarin op te nemen. De NK vertrekt van de andere kant: deze katechismus probeert het leven van vandaag te verhelderen met de doorgegeven lamp van het geloof en slaagt er niet in heel de kerkelijke traditie daarin te betrekken. Of met andere woorden, met de woorden van de titel van deze bundel: de GvdK wil *het geloof leren*, de NK *wil leren geloven*.

Beide dingen zijn mogelijk en ook noodzakelijk. En het geloof is niet alleen een manier van leven, het heeft ook een inhoud. Aandacht voor beide dingen vinden we zowel in de GvdK als in de NK, maar anders. De NK en de GvdK willen beide de boodschap van Jezus, het geloof van de eeuwen laten weerklinken. Maar - solidair met de mensen in de actuele situatie - gaat de NK hen tegemoet en toeft lang in de poort die hen toegang biedt tot het hele land van geloven, terwijl de GvdK - bezorgd om het behoud van het geloof der eeuwen - dat land naar alle kanten doorkruist en soms de reizigers zelf uit het oog verliest. Dit verschil kan ook worden aangeduid met de begrippen katechese en theologie. De NK volgt de agogische wet van de *katechese*: mensen ophalen vanaf de plaats waar zij zich bevinden en hen niet overvoeren met zaken die zij op dit moment nog niet kunnen verwerken. In GvdK volgt vooral de opdracht van de *theologie*: een redelijke verheldering van geloofsinhoud en met uitdrukkelijke aandacht voor synthese en de band met heel de traditie.

Vergelijking van de GvdK met de NK leidt ook in Duitsland tot dezelfde resultaten. Onder het kopje "Overwegend belerend" schrijft Wolfgang Langer¹²: "De tekst opent heel sympatisch en begint in navolging van de reeds legendarische Nederlandse *Volwassenenkatechismus* met de vraag van de mens naar zichzelf, naar het geheim van zijn bestaan, waarmee de traditionele vraag van oudere katechismussen "Waartoe "zijn wij op aarde?" in een nieuwe vorm gegoten wordt. Maar hier loont deze katechismus al meteen een karakteristiek, die hem duidelijk van de Nederlandse onderscheidt: de Nederlandse katechismus is levensnabij en ervaringsgericht, hij houdt zich bezig met concrete situaties en de vragen van alle dag, zijn taal is vertellend en dikwijls poëtisch en er wordt vooral een dialoog gevoerd: de lezer wordt persoonlijk aangesproken en uitgenodigd tot een gesprek. De Duitse volwassenenkatechismus daarentegen wil ook voor niet-theologen verstaanbaar zijn en wetenschappelijk jargon zoveel mogelijk vermijden, maar hanteert al meteen in het eerste hoofdstuk een veel meer academische en reflexieve taal; hij argumenteert, denkt nogal abstrakt en voert vooral monologen: hij constateert, beweert en beleert".

2.3. Een andere manier van omgaan met bijbel en oekumene

De nog altijd als "De Duitse Katechismus" bekend staande uitgave van 1955 trachtte aan de leer van de kerk een duidelijk bijbels fundament te geven. Daardoor kregen de "waarheden van het geloof", in het taal spel van de theologie abstrakt geformuleerd, een meer concrete en historische achtergrond. Deze Duitse katechismus stond ook voor de NK nog even model maar men ging al gauw een andere weg: de schrijvers van de NK laten op bepaalde punten de traditionele uitleg achterwege. Zij vermijden uitdrukkelijk het begrippenkader van de scholastieke theologie om terug te gaan naar de taal en de verhalen van de bijbel. In een nieuwe konfrontatie van bijbelse en eigen geloofservaring proberen zij de eeuwige raadselen van God en mens opnieuw te verwoorden.

Bij het verschijnen van de NK schrijft Lekkerkerker: "De Katechismus boeit juist bijzonder door dit na-vertellen van de bijbel: hij wil niet een aantal

leerstellingen uiteenzetten, maar een weg verhalen van de mensheid en van Israël naar Christus en naar God, een geschiedenis" ¹³.

Het lijkt nu juist wel de bedoeling van de GvdK om leerstellingen uiteen te zetten, waarbij dan getracht wordt deze mede te verantwoorden vanuit de Schrift. Wim Boelens noemt de GvdK om deze reden zelfs een "onbijbels boek": "Bijbelteksten worden als bewijsplaatsen voor kerkelijke leerstellingen aangewend. Wij leren niet om bijbelse verhalen, profetisch vermaan binnen verhalen, en profetische boeken te gebruiken als een kritische instantie binnen ons huidige kerkelijk en maatschappelijk leven. We leren niet om op bijbelse wijze te zoeken naar de wil des Heren in ons huidige bestaan" ¹⁴. Reeds door de heel andere optiek waarin de GvdK de bijbel ter sprake brengt lijkt deze catechismus (dan ook uitdrukkelijk "katholieke" catechismus genoemd) minder bruikbaar in de dialoog tussen Rome en de Reformatie, minder bruikbaar ook als gids bij het samen optrekken in de wereld van vandaag. De GvdK is wel heel duidelijk gericht op overeenstemming met de Reformatie. De schrijvers proberen als resultaat van de theologische studie in de voorbije jaren zoveel mogelijk punten van overeenstemming te noteren. Taalgebruik en gesprekston getuigen van luisterbereidheid en respect. Maar tegelijk worden de nog aanwezige verschillen in de leer scherp aangegeven en gezien als obstakel voor een grotere eenheid in geloofsbeleving en meer oekumenische samenwerking in de wereld.

De NK vermeldt verschillen "met tegenzin" ¹⁵ en ziet deze weer allereerst op het vlak van de beleving. Tot in het register toe wil de NK onder de steekwoorden "Reformatie" en "Oekumene" laten horen: "Zeer veel" en "de voornaamste tijding van dit boek is gemeenschappelijk aan alle christenen" ¹⁶. De NK toont terughoudendheid

met betrekking tot zaken die - met name ook weer aan de bijbel gemeten - minder wezenlijk zijn voor het geloof en een verdere toenadering tussen katholieken en protestanten in de weg staan. De NK relativeert de theologische discussie tussen Rome en de Reformatie omdat het gezamenlijk werken aan de realisering van het Rijk Gods belangrijker wordt geacht dan theologische discussies tussen kerken. De GvdK daarentegen is meer gericht op het verduidelijken van de geloofsbelijdenis, die geformuleerd werd voordat Rome en de Reformatie uiteen gingen, en heeft moeite terug te komen van latere uitleg die Rome daaraan gaf. Zo spreekt de GvdK ook veel toleranter over het gemengde huwelijk dan vroeger gebeurde, maar nog altijd vanuit het idee dat daarin twee gescheiden werelden samenkomen. Discussies op leerstellig niveau blijven bepalen tot hoever mensen in kerkbezoek en gezamenlijke opvoeding van de kinderen mogen gaan. Ook op dit terrein is de GvdK meer vanuit de leer dan vanuit het leven geschreven.

2.4. Verschil in doelstellingen van catechese

De hierboven aangeduide verschillen tussen de GvdK en de NK kunnen worden gelezen als konstateringen zonder waardeoordeel. In feite te zullen ze altijd in meerdere of mindere mate positief dan wel negatief worden gewaardeerd, afhankelijk van wat mensen bij catechese voor ogen staat.

De Nederlandse vertaler van de GvdK is er zich duidelijk van bewust dat er gekozen is. In een van zijn artikelen geeft hij bondig een aantal criteria of doelstellingen van een nieuwe catechese weer ¹⁷:

- aanknopen bij de menselijke ervaring (antropologisch principe);
- actualiserende vertaling van de overlevering (hermeneutisch principe);
- accent op het wezen en op de ontsluiting van de innerlijke saenhang (hiërarchie van waarheden);
- oecumenische openheid;
- motivering tot inzet (theorie-praxis-probleem)".

Hij vervolgt dan: "Moeilijkheden leveren bij deze recentere uitgaven de volgende thema's op: de verhouding tussen de historisch-kritische exegese en het dogma van de kerk; tussen het antropologisch principe en de christologische boodschap; tussen een verhalende, heilshistorische beschrijving en de traditionele ontologische taal; tussen de oecumenische openheid en de katholieke identiteit". Naar onze beoordeling van de GvdK is in deze catechismus de voorkeur telkens uitgegaan naar de tweede pool van de verhouding, namelijk: het dogma van de kerk, de christologische boodschap, de traditionele ontologische taal en de katholieke identiteit. De NK mikte juist eerder op de eerstgenoemde polen. Vanwege deze uiteenlopende keuze kan men de GvdK niet zien als een nieuwe catechismus, die thans de functie "de oude Nieuwe" van 1966 kan overnemen. De GvdK kiest een ander vertrekpunt en een ander doel: het is een andere catechismus voor een andere vorm van catechese.

3. Vreugde in plaats van zekerheid, een Frans getuigenis van doorleefd geloof

In november 1984 waren 150 belangstellenden in het Parijse "Institut

catholique" bijeen voor een bijzondere en reeds lang verwachte gebeurtenis: de officiële presentatie van *La foi des catholiques* (verder aangeduid met LF)¹⁸. Aan dit lijvige boek werd 8 jaar lang door een team van meer dan 15 theologen gewerkt¹⁹. Hoewel aanvankelijk werd gedacht aan een "Franse volwassenenkatechismus" vooral en met name bedoeld ter ondersteuning van hen die verantwoordelijk zijn voor de geloofsopvoeding, maar ook voor allen die hun geloof verder willen verdiepen - zagen de auteurs er uiteindelijk van af het woord "katechismus" in de titel te zetten. Men had, aldus de auteurs in het voorwoord, geen behoefte aan een officiële kerkelijke goedkeuring²⁰. Niettemin staan op de kolofonpagina een "nihil obstat" en een "imprimatur". Twee jaar later, in 1986, verscheen een Duitse vertaling onder de titel *Glaube zum Leben* (verder aangeduid met GZL). Ook de Duitse vertaling van LF kreeg een "imprimatur", maar mocht de titel "katechismus" niet dragen²².

3.1. *Geen handboek, maar wegwijzer*

Centraal in LF staat het christelijk geloof, zoals dat door gelovige mensen van vandaag de dag wordt beleefd: de levende werkelijkheid van geloven, de ontmoeting tussen het evangelie van Jezus van Nazaret met het leven van mensen nu. Een geloof, dat een gemeenschappelijk beleden Credo als concentratiepunt heeft, maar telkens op verschillende manieren tot uitdrukking wordt gebracht in wisselende en steeds weer veranderende socio-kulturele omstandigheden²³.

Drie karakteristieken, grondtrekken van christelijk geloven, lopen dan ook als een rode draad door het boek:

- * de historische verworteling: wat God met mensen voor heeft, krijgt in de mensengeschiedenis concrete gestalte;
- * openheid naar vragen die de hedendaagse samenleving aan het christelijk geloof stelt;
- * gerichtheid naar de toekomst, ofwel: oog hebben voor de tekenen des tijds.

LF wil in geen enkel opzicht een handboek, doch veeleer een gids en inspiratiebron zijn; een boek dat een samenhangende synthese van het geloof biedt en tegelijkertijd een sfeer ademt van bemoediging, inspiratie, en "vreugde beleven aan het geloof"²⁴. "Het christendom is immers", aldus Bruno Chenu - een van de eindverantwoordelijken - "niet in de eerste plaats een intellectueel systeem, maar een "compagnonschap" met de verzen Christus, een levensrijkdom"²⁵. In dit opzicht is LF, evenals de Nederlandse NK van 1966 en in tegenstelling tot het uit het Duits vertaalde *De geloofsbelijdenis van de kerk*, "een boek waarin niet van bovenaf dogma's werden geannonceerd, maar de menselijke ervaring naar voren kwam, waarin je voor het eerst kon begrijpen, wat het Oude Testament eigenlijk was: een neerslag van menselijke religieuze ervaring", zoals emerituspastoor het in G. Zuidbergs *Zeven is voldoende*²⁷ uitdrukte; of anders gezegd: LF is er eerder op uit mensen leren geloven dan hen het geloof te leren. Vandaar de titel "het geloof van de katholieken", en niet "het katholieke geloof".

3.2 *Leer en leven: ondeelbare eenheid*

De eindredacteur/vertaler van de GvdK, J. Ambaum, stelde terecht, dat katechese een proces is, dat "leer, leven en kerkelijke gemeenschap omvat"²⁷. Het valt echter zeer te betwijfelen of dit uitgangspunt in GvdK wordt waargemaakt. Wél gaat het op voor LF, waar dogmatiek, moraal en ekklesiologie niet alleen in één band bij elkaar staan, maar ook als een intrinsieke ondeelbare eenheid worden verstaan: geen leer zonder leven, geen geloof zonder daden. LF begint met een uitgebreide schets van de wordingsgeschiedenis en huidige verschijningsvorm van het christelijk geloof, vanaf de eerste christengemeenten tot en met geloven in de hedendaagse pluriforme samenleving. Het geloof wordt derhalve niet gepresenteerd als een geheel van leerstellige kwesties, maar als een zich continu ontwikkelende levende werkelijkheid: een beweging waarin mensen (zowel mannen als vrouwen) zich aangesproken en uitgedaagd voelen door het Woord, hopen op een nieuwe toekomst, en in navolging van Jezus van Nazaret. Waar het geloof wordt gefundeerd op bijbelse grondslagen, treffen we een zich in de geschiedenis van een onderdrukt volk openbarende God aan: een God die met mensen meetrekt, en voor hen Redder en Bevrijder is. Gods Woord wordt via een levende traditiestroom doorgegeven in denken en doen, in woorden en daden, in de dichtheid van het leven en een kerk, die door Jezus' Geest steeds opnieuw vernieuwing nodig heeft. Zó klinkt Gods Woord in het bestaan van mensen: het is zinoriënterend en richtingwijzend voor alle levensterreinen, met name voor de intermenselijke relaties. Geloven wordt niet gezien als een passieve levenshouding of het naleven van deduktief genormeerde regels, maar als een creatieve kracht en trouw aan Gods schepping en verlossing, zowel in individueel als in sociaal opzicht. Op deze wijze realiseert Gods Rijk zich in de mensengeschiedenis. LF gaat daarom ook uitgebreid in op de morele oproep van het Evangelie, die zich niet alleen beperkt tot de individuele leefsfeer, maar ook betrekking heeft op de

politieke, kulturele en maatschappelijke componenten van het geloofsleven. LF heeft daarbij een open oor voor de vragen van hedendaagse en uiteenlopende wereld- en levensbeschouwingen. Waar geloven mensen tot elkaar brengt, gebeurt kerk. Kerk is niet van geloven - dat per definitie gemeenschapsvormend is - te scheiden. In de kerk - als Volk Gods onderweg - vieren en beleven gelovige mannen en vrouwen Gods aanwezigheid. Doch kerk is geen doel op zich: kerk vraagt beweging, geen verstarring, op weg gaan en geen stilstand. Een kerk tenslotte, die van haar leden verantwoordelijkheid voor elkaar vraagt.

3.3. Een open oog voor de realiteit van vandaag

Zoals gezegd is het niet de bedoeling van LF een volledige synthese te geven van geloofswaarheden; het gaat in LF primair om het geloof, zoals dat door (katholieke) christenen hedentendage wordt beleefd, in kaart te brengen en verder richting te geven. Dat houdt in: de ogen niet sluiten voor wat zich vandaag de dag in het maatschappelijk en kerkelijk gebeuren ontwikkelt, de konfrontatie met de vragen en problemen van een moderne hoog-technische samenleving durven aangaan, open staan voor een dialoog met uiteenlopende levens- en wereldbeschouwingen, ruimte laten voor het verder uitkristalliseren van vernieuwingsbewegingen. Dat betekent dus: nergens het laatste woord willen spreken. Dat betekent eveneens: geen deduktieve, maar autonome moraal; een moraal die zich gevoed weet door het leven van alledag.

LF legt dan ook in alle delen een openheid naar deze samenleving aan de dag.

- Zo wordt erkend, dat vrouwen een belangrijke rol spelen in de vernieuwing van bv. catechese en liturgie, en betreurd dat de toelating tot kerkambtelijke functies tot op heden nog steeds door een mannelijke en celibataire hiërarchie wordt geblokkeerd, ondanks het ontbreken van strikt theologisch-historische argumenten hiervoor;
- De multi-religieuze samenleving vraagt niet alleen om tolerantie ten opzichte van elk aars godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuiging, maar om een serieuze dialoog, waarin het christendom zich geen monopoliepositie kan veroorloven door aanspraak te maken op de exclusieve en absolute waarheid;
- Hoewel aan het huwelijk als traditionele relatievorm tussen mensen en blijvend belangrijke waarde wordt toegekend, houdt LF de ogen niet gesloten voor de (pastorale) nood van gescheiden partners en voor andere samenlevingspatronen. Ten aanzien van de seksuele ethiek (abortus, voorbehoedmiddelen) wordt vooral gewezen op ieders eigen, onvervreembare verantwoordelijkheid en persoonlijke gewetensbeslissing;
- In sociaal-ethisch opzicht gaat LF niet voorbij aan de spanningsvolle relatie tussen de konsekventies van een evangelische levenshouding enerzijds en anderzijds de explosieve ontwikkeling van de techniek, de wereld van de informatica en micro-elektronica, de milieuproblematiek en genetische experimenten;
- De bijbelse oproep tot realisering van het Rijk Gods houdt geen vrijblijvende positie-inname in, maar dwingt ook tot politieke stellingname: christenen kunnen zich niet afzijdig houden van de grove schending van mensenrechten, terroristische activiteiten, de vredesbeweging, bevrijdingsbewegingen in Latijns-Amerikaanse en Afro-Aziatische landen.

3.4. Een verhaal van God met de mensen

Hoewel deze globale karakterisering eigenlijk te weinig recht doet aan de geest die LF ademt, zou men op basis hiervan het een boek kunnen noemen waarin "het verhaal van God met de mensen" verteld wordt. De overeenkomst met de NK van 1966 is duidelijk: zowel in LF als in de NK gaat het niet om "waarheden, systematisch geordend, maar een verhaal, een geschiedenis, een boeiende reportage van hoe God en mens sinds duizenden jaren met elkaar waren omgegaan tot op de dag van vandaag", zoals R. Sonnen de NK onlangs typeerde²⁸. Evenals de NK gaat ook LF uit van de alledaagse levenservaringen van mensen, schuwt de konfrontatie met moderne levensvragen niet en voelt zich niet geharnast door het strakke keurslijf van een onveranderlijke leer. Ook in literair inzicht dringt zich een vergelijking tussen LF en de NK (door Kees Fens eens een "schrijfprestatie van groot formaat"²⁹ genoemd) op. LF is niet in een belerende, argumenterende toonzetting geschreven; de vele tussengeweven, verduidelijkende teksten (uit de Schrift, teksten van Vaticanum II, theologische en religieuze - ook hedendaagse³⁰ literatuur) maken LF tot een echt "geloofsverdiepend" boek: een boek waarin niet alleen de geloofsinhoud centraal staat, maar ook een wijze van christelijk handelen dat het leven van mensen serieus neemt. Een boek, waarin de kompasnaald steeds dezelfde richting uil wijst, maar tegelijkertijd laat zien, dat niet alle

wegen naar Rome leiden.

4. Met oud en nieuw op weg: over verschillende functies van een katechismus

Daarom is iedere schriftgeleerde die onderwezen is in het Rijk der hemelen, gelijk aan een huisvader die uit zijn schat nieuw en oud te voorschijn haalt (Mt. 13,52).

Katechismussen hebben in de loop van de geschiedenis verschillende functies vervuld. Deze hingen samen met de situatie waarin het christelijk geloof zich bevond en het doel dat schrijvers of opdrachtgevers voor ogen hadden. Het valt buiten het kader van deze studie die geschiedenis te rekonstrueren. We beschrijven wel een aantal functies die verschillende katechismussen hebben gehad, om daaraan de problematiek van een katechismus en katechese voor onze tijd te verduidelijken. Langs deze weg zullen ook enkele verbindingslijnen tussen de uiteenlopende bijdragen in deze bundel zichtbaar worden. We beschrijven achtereenvolgens de functie van geloofs- *synthese*, geloofs- *zekerheid*, geloofs- *grens* en geloofs- *geleide*.

Deze vier functies treffen we bij alle katechismussen aan. Het verschil zit in *de manier waarop* de ene en de andere katechismus deze functies vervult. Ook kunnen katechismussen van elkaar verschillen door aan een bepaalde functie een *hogere prioriteit* te geven.

4.1. Geloofs-synthese

Er zijn katechismussen gemaakt om aan christenen een totaaloverzicht te bieden van heel de christelijke geloofsleer, opgevat als een samenhangend geheel, een synthese van alles wat de kerk te geloven voorhoudt. Dit lijkt wel het dominerende beeld van een katechismus geworden.

Deze functie hadden de katechismussen die wij kennen uit de eerste helft van deze eeuw. Gebruikt als schoolkatechismus werd er wel onderscheid gemaakt tussen wat in lagere en in hogere klassen moest worden geleerd, maar aan het eind van de schoolperiode moest de hele katechismus worden gekend. Dit was mede voorwaarde voor toelating tot het Vormsel of de Plechtige Hernieuwing van de Doopbeloften. Bij gelegenheid van de voorbereiding op het huwelijk ging men op herhalingsoefening.

Als men zich in de jaren '50 aan een herziening van de schoolkatechismus zet laat men de gedachte los dat jongeren zich aan het eind van de leerplichtige leeftijd heel de geloofssynthese eigen moeten hebben gemaakt. Dat wordt doorgeschoven naar de leeftijd van de volwassenen of zelfs gezien als een ideaal van 'volwassen' geloven dilt ook volwassenen vaak niet eens bereiken.

/,,() wil ook de NK een geloofssynthese bieden, maar in meerdere opzichten anders dan voorgaande katechismussen dit deden.

Wc noemen drie verschillen die ons ook voor de hedendaagse katedlce van belang lijken.

Men dient om te beginnen onderscheid te maken tussen systematische theologie en konkrete geloofsbeleving. In de loop der eeuwen hebben theologen de boodschap van Jezus en het geloof van zijn volgelingen om- en uitgebouwd tot een heel systeem van waarheden. Dat is geen onzinnige bezigheid, mits niet bedreven vanuit het idee dat je voortaan geen gelovig christen meer kunt zijn zonder al deze waarheden te kennen en als zodanig te aanvaarden. Men hoeft niet aan taalstudie te doen of de literatuurgeschiedenis te kennen om een gedicht te kunnen schrijven of van een roman te genieten.

Men zal vervolgens binnen de leer hoofd- en bijzaken uit elkaar houden en van de laatste nooit een halszaak maken. Ook aan Jezus werd gevraagd wat de kern was van heel de Wet en de Profeten: een terechte vraag die Jezus ook duidelijk beantwoordde. Een synthese van de geloofsleer zal zich dan vooral op de hoofd-aken richten en niet per se volledigheid nastreven.

Men zal er tenslotte van uit moeten gaan dat ook een geloofssynthese die de kern van de geloofsleer tracht te vatten altijd in ontwikkeling blijft. Er bestaan geen eeuwige waarheden zonder tijdelijke bewoordingen. Een woord is nog niet geschreven of er wordt al weer een ander naast gelegd. In de loop van de kerkgeschiedenis zijn er heel wat, ook zeer verschillende, katechismussen, geweest, soms zelfs meerdere naast elkaar.

Om kijkend naar deze geschiedenis zijn er niet zoveel mensen die fiducia hebben in de mogelijkheid van een algemene katechismus voor de wereldkerk, waarvoor in de bisschoppensynode van 1985 is bepleit.. Met het oog op de toekomst wordt er zelfs een gevaar in gezien: "Het betekent de huidige stand

van zaken heilig verklaren en de kerk voor lange tijd vastleggen op een heden, dat nog zo sterk lijkt op het gisteren van het concilie"³¹.

Ovcr dit soort zaken zijn allen het in abstracto misschien wel eens, maar in de praktijk vallen de konkrete beslissingen altijd verschillend uit. A. Exeler, tot aan zijn dood in 1983 toonaangevend theoloog en katechiet, schreef in 1973 een artikel in *Verbum* dat ook gisteren geschreven kon zijn: "De afstand tussen de leer van de kerk, of zij nu ambtelijk of door een wetenschappelijke theologie wordt gepresenteerd, en de persoonlijke overtuiging van de gelovigen wordt steeds groter. ... Dit doet zich voor bij alle onderdelen van de katechismus, te beginnen bij het geloof aan de verrijzenis tot aan de uitspraken over de engelen en de hel, de onfeilbaarheid van de paus, enz Partiële identificatie met de leer van de kerk vindt men niet alleen bij degenen die men nogal denigrerend als rand- of naam-christenen aanduidt, maar ook zeer veel kerkelijk meelevende christenen behoren daartoe"³².

Hoe gaan we met deze feitelijkheid om? Men kan deze eenvoudig *ontkennen* of bagatelliseren tot één kleine groep mensen die de kerk dan maar moet verlaten". Men kan er een *ziekte* van de moderne tijd in zien, waarvan men de slachtoffers drastisch wil genezen en waarvoor men de nog gezonden probeert te immuniseren. Men kan het ook zien als eigen aan ieder menselijk geloven, van alle mensen in alle tijden; een *uitdaging* waarop men inhoud en doelstelling van katechese afstemt. De auteurs die in deze bundel aan het woord komen lijken allen voor deze derde benadering te kiezen. Zij onderstrepen het belang van eigen ervaringen van mensen, als voertuig voor het zoeken naar God (S. Konijn). Het gaat erom te luisteren naar het gevarieerde spreken en beleven van de huidige werkelijkheid en daardoor de geopenbaarde waarheden dieper en steeds beter in te zien en naar voren te brengen (Borgman). Of nog anders geformuleerd: het gaat steeds om *groeiprocessen*, niet om kant en klare *gedachtenpakketten* (van Gool). Deze vorm van katechese houdt niet in dat men altijd op eigen initiatieven van mensen moet wachten en nooit verder mag gaan dan de eigen ervaring reikt. Zeker niet. Men zal ook dikwijls putten uit de schatten van de kerk, oude en nieuwe, maar men zal geloofswaarheden in hun betrekkelijkheid aanbieden, geloofsleer uiteenzetten in samenhang met de lotgevallen van het menselijk verlangen (Andriessen).

Er zijn dus eigenlijk twee verschillende syntheses in het spel: de synthese tussen mijn menselijke en gelovige ervaring en de voor mij geopende ervaring en openbaring van de kerk, én de synthese van al die theologische reflecties die in de opeenvolgende perioden van de kerk zijn gepleegd. De eerste synthese is doel van de katechese, de tweede van de theologie. Alleen wanneer men zich bij het maken van een theologische synthese wil voegen naar de kleine maten van individuele mensen en tijd- en kultuurgebonden situaties, kan deze theologische synthese vruchtbaar worden voor de synthese in de katechese (Stockmann).

Het is met de geloofsschat van de kerk, het zogenaamde depositum fidei, als met het rijke bezit van een museum. Directie en personeel moeten alle stukken, ook die in het museumdepot, goed conserveren en altijd beschikbaar houden. Maar men bewijst de bezoekers geen dienst door *permanent alles* te exposeren, zo dat al zou lukken. Een goede educatieve tentoonstelling is beperkt van omvang en ook ervaren genietters verlangen een wisselende selectie. Het is dan juist de kunst van een goed beheer om via goed gekozen en zorgvuldig gekomponeerde onderdelen toegang te krijgen tot en voeling te houden met het gehele kultuurgoed.

-t.2. Geloofs-zekerheid

Tot de meest brandende kwesties rond katechismus sen behoort momenteel de vraag naar de betrouwbaarheid. De NK werd door de Nederlandse bisschoppen gepresenteerd als "een veilige gids" en werd juist daarom scherp bekeken en hard aangevallen. In hun voorwoord op de GvdK noemen de Duitse bisschoppen deze katechismus een 'verlässliche' weergave van het katholiek geloof, gedragen door hun autoriteit en goedgekeurd door de Heilige Stoel. I:en katechismus moet zekerheid bieden. Velen zien hierin het eigenlijke verschil met andere geloofsboeken.

Wie echter een aantal katechismussen met elkaar vergelijkt, ontdekt al gauw hoe gekompliceerd én betrekkelijk het verschaffen van geloofszekerheid is. Tot de belangrijkste gebreken van de NK werd gerekend dat de daarin voorkomende passage over de erfzonde verwarring zou kunnen zaaien. De kardinalenkommissie stelde in haar rapport: "Men moet uitdrukkingen vermijden die kunnen betekenen dat het geheel van de door de mensen bedreven zonden, in zover deze als zonden afhankelijk zijn van een zondig milieu, de overgedragen erfzonde zouden zijn"³³. De commissie Dhanis-Visser- Fortmann herschreef de 10 bladzijden van de NK over de erfzonde tot een veel langere en ingrijpend gewijzigde tekst van uiteindelijk 21 bladzijden, waarin zij zich met name afzette tegen een gelijkstelling van erfzonde en zonde der wereld³⁴. Merkwaardigerwijs kan men voor een "zekere en

betrouwbare" formulering van de erfzondeleer in de GvdK met amper 7 bladzijden volstaan en vinden WI' hier weer een andere uitleg. Door Ratzinger mede geredigeerd en goed goedgekeurd door de Heilige Stoel, staat er: "De algehele heilloze situatie bestempelt en bepaalt ten diepste ieder mens in zijn wereld en handelen. Aldus komt de toestand van erfzonde in de afzonderlijke zonden (persoonlijke zonden) tot uitdrukking Volgens de katholieke leer bestaat de erfzonde uit de algemene heilloze toestand, waarin de mens en de mensheid verkeren"³⁵. Precies deze benadering werd 20 jaar eerder door de kardinalenkommissie als dwaalweg aangemerkt.

Hoe verkrijgen we geloofszekerheid? Wie of wat garandeert uiteindelijk de juistheid van een bepaalde visie? Op deze vragen wordt heel verschillend geantwoord. We zien twee stromingen in de kerk, soms elkaar afwisselend, soms in botsing met elkaar.

In de eerste stroming vinden we een grote bescheidenheid. Men maakt zorgvuldig onderscheid tussen oorspronkelijke heilshistorische uitspraken (bijvoorbeeld: 'wij geloven dat God in Jezus de mensen redt') en uitspraken die voortkomen uit nadere theologische bezinning (bijvoorbeeld over de menselijke en goddelijke natuur van Jezus). Men blijft daarom dichtbij de manier van spreken van de Schrift, men vertelt het *verhaal* van de Schrift na, vanuit nieuwe ervaringen en denkwijzen. In de tweede stroming vinden we de behoefte zoveel mogelijk vast te leggen. Men wil de *leer* van het geloof veilig stellen door vragen, die daaraan vanuit menselijk denken en ervaren gesteld kunnen worden, eenduidig te beantwoorden met eenzelfde graad van geloofszekerheid. In deze beweging bestaat de neiging om konklusies van theologische redeneringen terug te lezen in de Schrift.

In de eerste stroming probeert men door een verscheidenheid van benaderingen en een steeds weer opnieuw verwoorden van het christelijk geloven aan alle elementen daarvan recht te doen. Men beaamt dat iedere tijd zijn eigen interpretatie en nieuwe inbreng mag en moet hebben ten aanzien van de geloofstraditie. In de tweede stroming ziet men de waarheid het liefst enkelvoudig en onveranderlijk. Men staat in eerste instantie afwijzend tegenover verandering van overgeleverde geloofsformuleringen, omdat men vreest dat daardoor de eeuwige waarheden worden vertroebeld door de geest van de tijd.

In de eerste stroming gelooft men in de directe werkzaamheid van de Geest in alle mensen en streeft men naar een zo breed mogelijke geloofsinstemming in heel de kerkgemeenschap, als teken van betrouwbaarheid. In de tweede stroming situeert men de werking van de Geest vooral bij een deel van de kerk, de paus en bisschoppen, en voelt men zich veilig bij hun onfeilbaar leergezag.

In de eerste stroming voelt men zich zeker als heel de geloofsgemeenschap mondig wordt en mee zoekt naar de waarheid. In de tweede stroming voelt men zich zeker in het bezit van de aan de apostelen en hun opvolgers toevertrouwde waarheid.

Wie nu een latere vertaling van de NK ter hand neemt vindt beide stromingen in één band samengebonden: de NK is een produkt van de eerste stroming, de theologen en bisschoppen die op verzoek van Rome de aanvullingen schreven, deden dat vanuit de tweede. Juist doordat beide bewegingen zo verschillend, zoniet onverenigbaar zijn, kregen de Romeinse theologen steeds meer behoefte aan grote en kleine wijzigingen in de tekst en beschouwden de Nederlandse auteurs de tekstproductie uit Rome als onnodig en wezensvreemd aan de inhoud en aard van hun geschrift³⁶.

In een overzicht van vier eeuwen katechismusgeschiedenis komt Eugen Paul tot een merkwaardige ontdekking³⁷. Hij constateert dat opdrachtgevers en schrijvers van een katechismus telkens weer proberen een *volledige* geloofsleer te geven, waaraan *alle* gelovigen *gebonden* zijn en ziet in het mislukken daarvan de oorzaak dat de ene katechismus de volgende al weer oproept. Zo heeft men in Duitsland in de amper twintig jaar tussen de NK en *Das Glaubensbekenntnis der Kirche* drie andere katechismussen gekend, hoopvol tegemoet gezien en weer weggelegd. Geen van de door ons geschetste stromingen levert een katechismus met geloofszekerheid voor alle mensen en lange tijd. Katechismussen gaan en komen, maar zekerheid is voor de prijs van een katechismus niet te koop. Werkelijke geloofszekerheid kan ook niet allereerst *van buitenaf* komen, maar moet *van binnen uitgroeien*. De kracht van volwassen geloven steunt niet op in geloofsdokumenten vastgelegde geloofsleer, maar wortelt in het innerlijk leven van mensen. In volwassene katechese, zo betoogt Andriessen in zijn bijdrage aan deze bundel, gaat het om geloven, zoals dat in mensen werkt: hun levensloop beïnvloedt en door hun levensloop ook *wordt* beïnvloed.

Tegen deze achtergrond is het verklaarbaar dat de medewerkers aan deze bundel heel voorzichtig en bescheiden spreken over een nieuwe katechismus en met betrekking tot de geloofszekerheid niet in wonderen blijken te geloven. Zij verwachten weinig heil van een autoritair funktionerend leergezag. Saris waarschuwt uitdrukkelijk voor het gevaar dat niet God, maar het kerkgezag

bezit neemt van mensen. Een catechismus die kort en krachtig alles op een rijtje zet, ziet hij als een gevaarlijk verdovingsmiddel in handen van mensen die op het terrein van het geloof onmondig en afhankelijk blijven. En hij voegt eraan toe: "De verwarring wordt alleen maar groter, wanneer deze kerkleden ook nog beschouwd worden als de 'volwassen gelovigen". Dat een boek, ook een catechismus, maar heel minimaal kan bijdragen aan het verkrijgen van geloofs zekerheid, is :en inzicht dat ook zonder ervaringen in het vormingswerk verkregen had kunnen worden, namelijk uit een evaluatie van het werken van Gods Geest in de feitelijke geschiedenis van mensen.

4.3 Geloofs-grens

Uitvinder van de catechismus is Luther³⁸. In katholieke kring heeft de catechismus van meet af aan een apologetische toon en een contra-reformatorische strekking. Waar waarheid van dwaling wordt onderscheiden worden grenzen getrokken. Grenzen tussen gelovigen en 'andersdenkenden', wanneer de waarheid *binnen* en de dwaling, of althans de verduisterde of gehalveerde waarheid *buiten* de kerk worden gesitueerd. Grenzen tussen kerken onderling, wanneer er om het bezit of de juiste interpretatie van geloofswaarheden wordt getwist. Grenzen tussen generaties van gelovigen, wanneer geloofswaarheden worden gezien als een voor eens en altijd gegeven 'depositum fidei', dat in de traditionele formulering veilig zou lijn en beschermd moet worden tegen vervalsingen door moderne mensen. Een van de grootste verdiensten van de NK is geweest, dat deze geloofsverkondiging erin slaagde die grenzen te overwinnen, althans over deze grenzen heen een gesprek op gang heeft weten te brengen.

Wie als Christine Schweitzer in de dagelijkse praktijk van geloofsverkondiging en catechese werkt kent de voorwaarden waarop deze vruchtbaar kunnen worden. Zij prijst de NK om drie dingen die zij ook van een nieuw geloofsboek verwacht: openheid naar een pluriforme samenleving, oekumenische opzet (ook naar het jodendom toe) en aansluiting bij de ervaringswereld van moderne mensen. Dat spoort volledig met het resultaat van een theologische reflectie op wat volwassenen catechese eigenlijk is. Van Leeuwen werkt uit hoe geloofsverkondiging en leren geloven een dialoog vereisen tussen verkondiger en gelovige, met als kernbegrippen: vertolker-verkondiger, woord en wederwoord, ontmoeting. Dat geloofsverkondiging en catechese om dialoog vragen, wordt door iedereen theoretisch wel erkend, maar in de praktijk blijken ook hier de wegen uiteen te gaan. Sommigen worden in de dialoog geremd door de vrees voor vervlakking of verdeeldheid in het geloven. Zij zijn bang dat de ander naar de mond zal worden gepraat ten koste van de volle overgeleverde geloofswaarheid. Anderen worden in de dialoog gedreven door de overtuiging dat een veelvormige traditie juist nodig is om de volle rijkdom van de openbaring tot uitdrukking te brengen. Zij zien de waarheid pas leven en overleven wanneer mensen deze kunnen verstaan en realiseren.

Dit verschil in benadering is zo oud als de kerk. Het verhaal over Jezus' leven en werken is in vier variaties tot ons gekomen. Vier evangeliën heeft de kerk als authentiek en betrouwbaar erkend: vier verhalen waarin op verschillende wijze over Jezus en zijn handelen werd bericht, omdat er *door en voor verschillende mensen* werd geschreven. Niet iedereen in de kerk kon hier vrede mee hebben. In het *Diatesseron* van Tatianus werd een poging gedaan de vier traditiestromen in één evangelie te kanaliseren en zo ook alle verschillen en ogenschijnlijke tegenspraken weg te werken. Die poging tot uniformering van de geloofsbelijdenis werd toen door de bisschoppen afgewezen. Het is niet alleen een kwestie van verantwoorde exegese, maar ook een zaak van theologische betekenis, pastorale wijsheid en catechetische methodiek, de verschillen tussen de evangeliën juist te verhelderen.

Vier evangeliën dus, maar wel één catechismus? Er is geen behoefte aan een wereld-catechismus, betoogt Van Leeuwen. De GrootKopetzky noemt één catechismus voor volwassen geloven om meerdere redenen zelfs een "onding". Bondig formuleert zij: "De uniformiteit van een bepaalde catechismus staat dan tegenover de *pluriformiteit van de evangelische verhalen*", en vervolgens: "In onze *pluriforme maatschappij* kan de evangelische boodschap alleen in verschillende talen tot uitdrukking worden gebracht" (kursivering van ons). Er is niets of niemand mee gediend, ook het Rijk Gods niet, wanneer de kerk alsmat bezig is met grensafbakening en wegsturen van "ongewenste vreemdelingen". Alle energie en geloof zou juist geïnvesteerd moeten worden in de organisatie van een levendig grensverkeer: persoonlijke ontmoeting, culturele uitwisseling en oekumenische samenwerking.

In zijn bijdrage over de ontvangst van de NK in reformatorische kring laat Van Andel goed zien hoe deze verschillende grensoverschrijdingen nauw samenhangen. Een catechismus waarin de oerverhalen van de bijbel blijven klinken en die tegelijk worden afgestemd op het levensgevoel van moderne mensen en heel de kontekst van hun tijd, aan zo'n catechismus zullen ook

reformatorische christenen een boodschap hebben. De wezenlijke en beslissende kwesties zijn niet de schermutselingen op de grenzen tussen de kerken, maar liggen rond de kloof tussen kerk en wereld aan de ene kant en het Koninkrijk Gods aan de andere kant.

4.4. *Geloofs-geleide*

We beschreven tot nu toe drie functies van een katechismus: een katechismus wil een *synthese* bieden van de geloofstraditie, *zekerheid* verschaffen over wat het geloven inhoudt en te doen geeft, en ontmoeting en uitwisseling bevorderen over alle *grenzen* heen. De belangrijkste functie, waarin de drie genoemde functies samenkomen, kan misschien worden aangeduid met het woord "*geleide*". Katechismussen als geleide zijn vooral gewenst in tijden van grote veranderingen in de cultuur, wanneer christelijk geloven niet meer vanzelfsprekend is of wanneer er ook binnen de geloofsgemeenschap zelf grote onzekerheid bestaat over de weg(en) die men moet gaan.

Belangrijke criteria voor dergelijke katechismussen zijn:

- wordt de actuele situatie goed ingeschat?
- wordt het christelijk geloven voldoende benaderd als een reële levenshulp?
- is zo'n katechismus ook een instrument om praktisch mee te werken?

We hebben het niet geturfd, maar tot de meest gebruikte woorden in deze bundel hoort wellicht het woordje "weg". Leren geloven is een weg gaan, de kerk is Gods volk onderweg, en een oer-christelijke en zeer operationele benaming ook van Jezus zelf: DE WEG. "Ik ben de weg, de waarheid en het leven", zegt Jezus volgens Johannes. Een katechismus nu is bedoeld voor onderweg. Luther gaf, ook in zijn zogenaamde "Grote Katechismus", niet meer mee dan het noodzakelijke, een soort minimum-pakket. Men gaat niet op reis met een gekomprimeerde boekenkast, maar volstaat met een zakwoordenboekje en een reisgids. Met behulp daarvan kan men zich onderweg en ter plaatse verder helpen.

Geen exegese en geen theologie, geen kerk en geen bisschop kan er iets aan doen dat geloven, nu en voor ons, wezenlijk anders zou zijn dan het toen voor Abraham was: op weg gaan naar een vreemd land, een onzekere toekomst tegemoet, met een onbekende God als geleide. Bij alle auteurs in deze bundel vinden we dit thema terug. In een geloofsboek moet het niet gaan om formulering van eeuwige waarheden, maar om de mens die zijn *weg* zoekt naar God - waarbij het referentiekader leven, dood en verrijzenis van Jezus Christus moet zijn, zegt Borgman. Jezus dus als De Weg en wij samen altijd op zoek om die weg in ons eigen leven te ontdekken (Van de Poel), in onze eigen wereld (dus liever plaatselijk katechismussen, zegt Van Leeuwen). Heel pregnant wordt dit alles geformuleerd door Van Gooi, die ook stelt: "de waarheid wordt steeds opnieuw ontdekt.

Wat houdt dat concreet in? Weer tekenen zich twee stromingen af. In de eerste stroming spreekt men van *geleidelijke ontvouwing*. De waarheid is eens en voor altijd gegeven en ligt besloten in het depositum fidei, dat met de dood van de laatste apostel is voltooid. Aan deze waarheid kan niets worden toegevoegd. Er kan geen afdruk worden gemaakt van iets dat niet op de film staat. Het kerkelijk leergezag moet de geopenbaarde waarheid zuiver houden en beschermen tegen iedere *aantasting* door andere beelden van God en de mens. De geloofsschat moet beschermd worden tegen de vele geestelijke stromingen in de wereld die het geloof bedreigen.

In de tweede stroming spreekt men van *geleidelijke ontwikkeling*, zelfs van dogma-ontwikkeling. Het geloof is zelf deel van de stromen die door de wereld gaan. De wereld is geen bedreiging voor de geopenbaarde waarheid maar *uitdaging* om voor de dag te komen. Geloven is niet alsmaar dezelfde beelden terugdraaien, maar een manier van kijken, naar telkens andere dingen in de hoop dat de wereld ooit wordt wat nog komen moet.

In beide stromingen liggen goede intenties en terechte zorgen. Het gaat immers telkens om de synthese van oud en nieuw. Gerichtheid op de mensen van nu en de wereld van morgen betekent niet het verleden, de traditie veronachtzamen. Zeker niet. Het gisteren geleefde en ons overgeleverde geloof moet steeds opnieuw worden uitgelegd. Ook een katechismus als geloofs- *geleide* blijft bezig met *tic geloofs-synthese* en slaat zo een brug naar de ervaring en de daarin gewonnen waarde en waarheid van wie ons voorgingen op de weg.

Maar op deze weg geldt ook: wie niet waagt, die niet wint. De Indische profeet Tagore zag dat de lamp voor onze voeten kan doven, wanneer we haar angstig proberen te beschutten. Deze wijsheid vinden we ook in Jezus' parabel van de talenten. Matteüs plaatst deze parabel direkt voor Jezus' beroemde rede over het laatste oordeel, waarin de definitieve scheiding der geesten dwars door kerk en wereld heen blijkt te gaan. Het geloof is geen schat die je kunt behouden door ze te begraven en te bewaken, maar een kapitaal dat je alleen

maar kunt behouden en dat juist groeien kan door het te riskeren in nieuwe investeringen. Een *definitieve* katechismus zou het einde betekenen van alle geloof.

NOTEN

1. Paul Cooreman wijst er in zijn bijdrage op dat de NK niet alleen gezien moet worden als het boek waarmee Holland en het HKI naam maakten, maar ook als een onderneming van de Jezuïeten.
2. Zie de bijdrage van Guus van Hemert.
3. Zie elders in deze bundel de "kalender".
4. Pas in 1987 verschijnt een vertaling, de Hongaarse, waarin de aanvullingen van de kardinalenkommissie en andere wijzigingen in de tekst zelf zijn aangebracht.
5. Zie onder meer de bijdragen van Erik Borgman en Christ'ine Schweitzer.
6. Zie de eerste bijdrage van Erik Borgman in deze bundel.
7. *De Gelderlander* 3 oktober 1986, *De Stem* 27 november 1986 en *De Limburger* 15 november 1986.
8. J. Bulckens, *Zijn wij aan een nieuw concept van catechismus toe?* in *Collation es* 1978, blz. 202-235, citaat op blz 230. Zie ook *Verbum* 1973/4, met artikelen van Haarsma, Exeler en v.d. Horst over leergezag, theologie en katechese.
9. De Duitse uitgave verscheen in 1985, uitgegeven door de Duitse bisschoppenkonferentie, en draagt beide titels in omgekeerde volgorde: *Katholischer Erwachsenen-katechismus; Das Glaubensbekenntnis der Kirche*. In het voorwoord vermeldt kardinaal Höffner dat de uitgave is goedgekeurd door de Congregatie voor de Clerus en de naam van Walter Kasper als voornaamste auteur. Uit andere bronnen is bekend dat deze katechismus werd geschreven in nauw overleg met kardinaal Ratzinger, perfect van de Congregatie van de Geloofsleer. De Nederlandse vertaling bevat een voorwoord waarvoor niet alleen kardinaal Simonis maar ook kardinaal Danneels, de aartsbisschop van België, tekent. Daarin worden als vertalers genoemd: "J. Ambaum, B. Janssens en Br. Solanus f.i.c. Uit andere publikaties wordt duidelijk dat J. Ambaum de hoofdredakteur van de Nederlandse vertaling is. Hij heeft deze katechismus ook in verschillende artikelen gepresenteerd (zie volgende voetnoot).
10. J. Ambaum, *Geloofsvernieuwing: een nieuwe katechismus voor volwassenen*, in *Communio* 11(1986)5, blz. 386 en in *1-2-1*, 10 oktober 1986, blz. 567-571.
11. Vgl. W. Boelens, *Minder dan een halve katechismus. Geüpporteerd uit de Bondsrepubliek: een geloofssysteem zonder gevoel en muse*, in *De Bazuin* 30 januari 1987, blz. 5-6.

12. W. Langer, *Glaubens-Lehre. Der neue katholische Erwachsenen-katechismus*, in *Katechetische Blätter* 1985, blz. 882-887.
13. A. Lekkerkerker, *Enkele opmerkingen bij "De Nieuwe Katechismus"*, in *Kerk en Theologie* 18(1966) 1, blz. 53. Zie ook de bijdrage van Kees van Andel in deze bundel.
14. Vgl. W. Boelens, *a.a.* Ook in Duitsland bestaat deze kritiek op de *Katholischer Erwachsenen-katechismus*. H. Küng schreef in *Der Stern* van 30 mei 1985 (nr. 23, blz. 124): "Der entscheidende Mangel aber ist, dass die kritische Einwände, sobald gesichtet, gleich wieder dogmatisch "vernebelt" werden. Kontinuität zwischen Bibel und neuerem Dogma wird vorgespiegelt, wo Brüche offenkundig sind Statt im Lichte der Botschaft Jesu freimütig die Tradition zu hinterfragen, wird munter harmonisiert und ei ne Verlässlichkeit des Dogmas suggeriert, die es so in der Schrift nicht gibt".
15. NK, blz. 265.
16. NK, blz. 597 en 598.
17. Zie artikel in *Communio*, vermeld in voetnoot 10, blz. 393.
18. *La foi des catholiques; Catéchèse fondamentale*, Ed. par B. Chenu - F. Coudreau, Le Centurion, Paris, 1984 (2e). 736 blz.
19. Het team bestond uit een "stuurgroep" van acht leden, die gezamenlijk de grote lijnen uitzetten. De eerste concept-teksten werden steeds geleverd door een groep medewerkers. Een redactiegroep (voor ieder deel van het boek twee leden van de stuurgroep) bracht de noodzakelijke aanvullingen aan en bewerkte de teksten met het oog op een harmonieus geheel. Tenslotte werd waar nodig de gehele tekst herschreven tot een lopend geheel.
20. LF, *Liminaire* blz. 11.
21. *Glaube zum Leben; Die christliche Botschaft*, Hrsg. von G. Biemer, Herder, Freiburg-Basel- Wien, 1986,840 blz. De vertaling in het Duits werd gerealiseerd door een team van 5 medewerkers. G ZL volgt LF op de voet, hoewel GZL één hoofdstuk minder telt dan LF. Verklaring hiervoor is het feit, dat in LF één hoofdstuk is gewijd aan de geschiedenis van het christendom in zijn verschillende historische verschijningsvormen ("La foi au rythme des cultures"). Deze ongeveer 70 bladzijden ontbreken in GZL. Afwijkingen t.o.v. beide boeken zijn er verder, waar sprake is van beschrijvingen, feitenmateriaal etc. met betrekking tot nationale organisatiestructuren, initiatieven etc. En waar LF een keuze doet uit Franse theologische/religieuze literaire teksten, put GZL uit Duitse literatuur.
22. Vgl. W. Boelens, *a.a.*
23. Uit pastoraal en oekumenisch oogpunt is het daarom onaanvaardbaar en niet verantwoord om b. v. jonge kerken in de Derde Wereld een algemene katechismus op te leggen; daarvoor zijn de culturele verschillen te groot. Vgl. E. Zoghby, *De algemene katechismus*, in *Concilium* 1986/6, blz. 75-79.
24. W. Simon noemt LF/GZL een voorbeeld van werkelijk vernieuwende geloofsboeken: niet via de weg van de synthese, maar via een dialogisch denkmodel tot stand gekomen; zie W. Simon, *Zur Entwicklung der Religionspädagogik in den Jahren 1984-1986*, in *Katechetische Blätter* 112(1987)1, blz. 24. J. Bulckens hield al in 1978 een pleidooi voor een katechismus, waarin geloofskennis en geloofsinzicht - het geloof leren ervaren en erover na leren denken - dialektisch met elkaar verbonden zouden worden, om geloofskommunikatie te bevorderen. Hij lichtte daarbij een Duits ontwerp toe, dat later zou verschijnen als *Grundriss des Glaubens* (München, 1980). Zie J. Bulckens, *a.a.* Vgl. ook A. Teipel in het derde deel van zijn *Die Katechismusfrage(Freiburg)*, 1983, blz. 227-386), waarin hij een aantal wezenlijke karakteristieken voor een (toekomstige) katechismus bespreekt. Bruno Chenu in een interview in *La Croix* van 11 december 1984. G. Zuidberg, *Zeven is voldoende*, Hilversum, 1985, blz. 14.
25. J. Ambaum, *a.a.*, blz. 388-389.
26. R. Sonnen, *Het verhaal van God met de mensen*, in *De Bazuin* van 24 oktober 1986. Zie ook E. Borgman, *Geloven bij het leven*, in *De Bazuin* van 15 augustus 1986.
27. Kees Fens, *Nieuwe katechismus beoordeeld als een schrijffprestatie van formaat*, in *De Tijd* 22 juni 1968.
28. In GvdK is ervoor geopteerd geen recente auteurs tot moderne kerkvaders te verheffen; GvdK vermijdt dus consequent de vermelding van nog levende personen, aldus J. Ambaum in *a.a.*, blz. 398. Een wetenschappelijk theologisch-ecclesiologisch argument of vrees om hedendaagse geloofsuitingen als vindplaats voor theologie te accepteren?
29. Elias Zoghby, *a.a.*, blz. 77 (Zoghby is aartsbisschop van de Grieks-katholieke kerk in Libanon). Zie verder ook de bijdrage van Sjev van der Horst.
30. A. Exeler, *De kerk van het ambt en de moderne theologie*, in *Verbum* 1973/4, blz. 135.
31. W. Bless, *Witboek over de Nieuwe Katechismus*, Utrecht, 1969, blz. 106.
32. Voor de eerste redactie van Dhanis- Visser-Fortmann (27 blz.) zie *Witboek*, blz. 160-186 en het commentaar daarop van P. Schoonenberg op blz. 255-273; voor de eindredactie door Dhanis- Visser (21 blz.) zie *Aanvulling bij De Nieuwe Katechismus*, Maaseik, 1969, blz. 14-34.
33. GvdK, blz. 134.
34. Zie *Witboek*, blz. 231-233.
35. Eugen Paul, *Der Katechismus in Gesamt der Glaubensverkündigung; Zur Entstehung und Entwicklung bis zum "Katholischen Katechismus der Bistümer Deutschlands"* (1955), in: Eugen PaullGünter Stachell Wolfgang Langer, *Katechismus - Ja? Nein? Wie?* Zürich-EinsiedelnKöln, 1982, blz. 26.
36. In deze bundel kort beschreven door Bärbel de Groot-Kopetzky.